

Pot semblar una obvietat proposar la necessitat d'una història social i cultural del catalanisme. Però no ho és tant perquè, malauradament, la perspectiva de la nostra historiografia, pel que fa a la temàtica catalanista, no ha anat per aquí.

Tal vegada ja és el moment que els historiadors, sobretot els contemporaneistes, fem una avaluació crítica sobre els coneixements assolits i sobre les últimes aportacions respecte a la temàtica catalanista. Però també hauríem de fer una reflexió metodològica de com caldria abordar de forma més aprofundida aquest fenomen tan complex del catalanisme.

Hi ha una paradoxa que és important esmentar: al contrari del que està passant a bona part d'Europa, sobretot als darrers quinze anys, on la historiografia que tracta de la temàtica nacionalista es preocupa sobretot dels aspectes de tipus teòric —amb debats on intervenen historiadors, sociòlegs, politicòlegs, antropòlegs, etc.—, a Catalunya s'observa que els historiadors defugen notablement les teories interpretatives i que en la seva tasca investigadora predomina un cert empirisme.

Caldria que penséssim per què s'està donant aquest fenomen. És evident que cal prendre precaucions davant de certes tipologies o models teòrics, com ara alguns esquemes sobre fases i sobre les característiques dels moviments nacionalistes, ja que, si bé poden ser suggeridores, de vegades és difícil que encaixin amb el que nosaltres entenem per "catalanisme". Si, per exemple, analitzem les propostes interpretatives més actuals, com les tesis del txec Miroslav Hroch, o del britànic Eric Hobsbawm, o del sociòleg Ernest Gellner —que precisament va morir fa pocs dies— o de l'historiador alemany Hans Jürgen Puhle,¹ trobem que la forma com classifiquen el moviment catalanista, dins del conjunt dels moviments nacionalistes, no ens acaba de satisfer. Possiblement una de les primeres crítiques que podríem fer a aquests plantejaments és que ens presenten unes tipologies sobre moviments nacionals que, tal vegada, són una mica atemporals, fins i tot jo diria que, en alguns aspectes, ahistòriques i ageogràfiques; és a dir, que no tenen present una sèrie de factors o paràmetres tan importants com són les característiques pròpies del passat de cada país; i, sobretot a l'etapa contemporània, les especials, i molt variades, especificitats dels processos de construcció dels nous estats liberals i també els trets socials, culturals i econòmics propis de cada nació.

Sóc de l'opinió que cada moviment nacionalista sols pot ser analitzat i entès dins de la seva pròpia i peculiar situació. És evident que també els hem de comparar i contrastar, però les seves pròpies característiques fan d'ells uns fenòmens tan particulars, que difícilment els podem encabir en unes tipologies que no siguin molt generals i esquemàtiques. Així, per exemple, si apreciem notables diferències entre el nacionalisme basc i el nacionalisme català, tant per la seva formació inicial, com per la natura mateixa del moviment, com pel discurs ideològic que l'acompanya, com per les seves tàctiques i formes organitzatives, tot i que són moviments coetanis i que es donen al mateix marc estatal, què no ha de passar, si comparem, posem pel cas, el catalanisme amb el moviment nacionalista irlandès, amb el txec, amb el polonès, o amb l'hongarès?

Per tant, penso que s'ha de tenir una certa precaució davant un cert abús de teories, i crec que ens trobem davant una certa crisi de models explicatius vàlids per a tots els nacionalismes. Malauradament, l'experiència del que està passant a Europa central i oriental, des de l'antiga Iugoslàvia fins al Caucas, ens hauria de servir per a cridar l'atenció davant de la revifalla de certes tendències nacionalistes radicalitzades, no previstes per ningú, que no encaixen en la major part dels esquemes que s'havien confeït, sovint de forma poc històrica.

Perquè, de fet, gran part de les construccions teòriques dels sociòlegs i dels politicòlegs estan fetes al marge dels problemes empírics de la recerca i de l'anàlisi històrica. Sovint, són sols el resultat d'una tria de lectures, i no sempre completa ni ben encertada. Ara bé, també els historiadors hem de ser conscients dels límits del mateix empirisme. L'acumulació d'informació, el simple coneixement descriptiu, no és pas suficient. No n'hi ha prou de disposar de molta informació, si no la sabem emmarcar dins d'un argument, analitzar-la i contrastar-la per veure la seva utilitat i per extreure'n conclusions.

Si fem un breu balanç de què s'ha produït a la historiografia catalana als darrers vint anys respecte del catalanisme, ens trobem amb dos o tres fets que ens haurien de fer pensar. En primer lloc, que ha cridat més l'atenció la història del catalanisme al segle XX, que no pas al segle XIX. O sigui, que darrerament s'està privilegiant l'estudi de l'etapa de més gran pluralitat, que també és l'etapa d'hegemonia política del catalanisme, mentre que desperta un menor interès el segle XIX, els moments dels seus orígens.

En segon lloc, hi ha un predomini excessiu d'història estrictament política: sobre partits, dirigents, elaboracions doctrinals, projectes polítics, eleccions, gestió d'administració autonòmica o local.

En tercer lloc, s'està produint un important avenç dels estudis fets des de la perspectiva local i comarcal, cosa que serveix per a superar els esquemes excessivament barcelonins que s'havien elaborat i difós a l'hora d'avaluar el significat del catalanisme.

Els dèficits o les insuficiències els trobo, d'una banda, en el molt migrat avenç dels estudis de temàtica social o cultural. Són escasses les investigacions sobre la base social del catalanisme, sobre la vinculació del moviment amb els diferents col·lectius socials, sobre les actituds de consciència d'identitat i sobre les diferents manifestacions de la vida social en l'àmbit de la catalanitat. Sobretot són pocs els estudis interdisciplinaris fets conjuntament per historiadors, historiadors de la cultura, antropòlegs o sociòlegs. Són raríssims els treballs de caire comparatiu que intentin contrastar aspectes parcials o generals del nacionalisme català amb altres nacionalismes. I, sobretot, predominen, jo diria que de forma excessiva, els estudis de breus conjuntures, de curta durada, i per això tenim una gran mancança de tractaments a llarg termini.

El balanç final no és fàcil; és una mica allò del got que pot estar mig ple o mig buit, segons com es miri. Si ho comparem amb d'altres historiografies hispàniques, evidentment el que s'ha fet sobre història del catalanisme

(*) Conferència pronunciada per l'autor amb motiu de la presentació del número 10 d'aquesta revista *Terme*, el dia 14 de novembre de 1995.

col·loca la historiografia catalana molt per davant en quantitat i qualitat. Ara bé, si ho comparéssim a nivell europeu hauríem de ser més modestos, i hauríem de reconèixer que, tal vegada, no coneixem tant com sembla el nostre moviment nacional: manca una perspectiva més interdisciplinària, cal fer estudis comparatius i superar el fet d'estar massa tancats en nosaltres mateixos.

Fa quatre anys, l'historiador Pere Anguera va publicar un molt suggeridor article en el qual considerava que la historiografia catalana patia un notable endocentrisme, és a dir, que estava massa reclosa dins l'àmbit territorial i temàtic català.² Segons Anguera, bona part dels historiadors catalans no semblaven estar gaire preocupats per estar al dia de les referències exteriors, sobretot pel que feia a les diverses interpretacions i a les idees que s'estaven debatent respecte dels moviments nacionalistes. I, per tant, els acusava d'estar provocant un cert isolament, fins i tot de caure en un clar narcisisme i de mirar-nos massa el melic. Penso que Anguera, en bona part, té raó, i que hauríem d'intentar veure —i això serà una de les temàtiques que abordaré a continuació— cap a on hauríem d'anar, quines són les línies que s'haurien de plantejar per tal de sortir d'aquesta cotilla que tenim respecte a la concepció del catalanisme.

Els nacionalismes són fenòmens complexos, eminentment polítics però també culturals i socials, sorgits sota uns condicionaments i uns factors inductors molt interns de la mateixa societat. Hi ha, però, una consideració important: hauríem de superar la tendència a estudiar preferentment els discursos, la doctrina, sense tenir massa presents els factors que han provocat el sorgiment del moviment. És a dir, hauríem de passar d'estudiar el missatge a estudiar també l'emissor i els condicionants que han fet l'aparició de l'emissor; és a dir: els catalanistes, qui són, per què es fan catalanistes, quina mena de gent són els catalanistes i en quin context social, polític i cultural apareixen.

La meua reflexió té un punt de partença: el catalanisme polític apareix en un context històric en el qual Catalunya no disposa d'institucions de govern pròpies, és a dir, és un moviment que se situa dins de la tipologia dels "nacionalismes sense Estat". I això ens porta a la necessitat d'analitzar a fons les relacions entre Catalunya i el règim liberal espanyol centralista dels segles XIX i XX, i veure com s'exercia el poder a Catalunya. És a partir d'aquí com podem entendre la forma com es construeix el moviment catalanista. El discurs catalanista apareix com a antagònic al discurs del nacionalisme d'Estat. És un discurs que posarà èmfasi en el fet que té una legitimitat totalment diferent. Davant d'un missatge nacionalista espanyol, que parteix de considerar que la seva legitimitat rau en la identificació amb l'Estat, és a dir, enfront d'un nacionalisme institucional, el discurs i la cultura del catalanisme defensarà que la seva legitimitat ve donada per la tradició, per la pervivència de la identitat que persisteix i resisteix malgrat l'acció nacionalitzadora i uniformista de l'Estat.

Per tant, ens trobem amb dos discursos i dues cultures de caràcter diferent, i que cal saber contrastar. El discurs i la cultura del catalanisme, lògicament, farà unes referències, utilitzarà uns sistemes de valors, una semàntica i fins i tot una mitologia pròpies, construïdes sobre la base de la persistència de la identitat i, a partir d'aquí, farà una

apel·lació al passat històric, a la llengua pròpia, diferent de la llengua oficial, i tot allò que a partir de la història serveix per reafirmar la identitat —costums, tradicions, dret, art, etc.—

Aquest, em sembla, és el primer punt important a retenir. El segon, és la major modernitat de la societat catalana contemporània. El catalanisme és el fruit de la més gran modernitat catalana. Fa uns pocs anys que Josep Fontana va remarcar, a un article titulat "La societat catalana contemporània: modernització o pairalisme?", que la societat catalana era molt primerenca en la seva maduració política i social.³ Era una societat que a començaments del segle XIX ja tenia les tensions característiques del desenvolupament de les societats capitalistes, cosa que la configurava de forma força diferent a la resta de societats de l'Estat espanyol i l'apropava al que eren les societats europees més avançades.

Així, hem de situar el catalanisme com un moviment sorgit d'aquesta diferenciació caracteritzada per la més gran modernitat. Modernitat que ha estat estudiada, tal vegada de forma massa tancada o monogràfica, bàsicament pels historiadors de l'economia i mai de forma global, veient alhora les seves transformacions polítiques, socials i culturals. S'ha estudiat, evidentment, el que va significar el procés industrialista català, i les transformacions socials produïdes de forma més ràpida que a la resta de l'Estat; també com s'articula el territori català al voltant del centre barceloní, mitjançant una xarxa moderna de comunicacions —ferrocarrils i carreteres— i els fluxos migratoris des de l'interior de Catalunya cap a Barcelona; coneixem com Barcelona es consolida com la capital econòmica de Catalunya i, per tant, com s'articula el que en podríem dir un autèntic mercat català. Això s'ha estudiat, però no s'ha vinculat a les conflictives relacions que existien llavors entre els catalans i les autoritats, resultat de les peculiars formes de l'exercici del poder dins l'Estat liberal espanyol. Sense contemplar conjuntament tot això, difícilment podrem entendre per què sorgeix una reacció política com serà el catalanisme.

La meua hipòtesi interpretativa és que el modern catalanisme sorgeix en el marc de les reaccions provocades per la consolidació d'un sistema polític caracteritzat per tres elements fonamentals: el predomini d'un liberalisme oligàrquic, elitista i exclouent; la presència durant molts anys, de fet durant decennis, d'un feroç autoritarisme militar; i en tercer lloc, el caràcter centralista, burocràtic i ineficax de les formes polítiques i administratives adoptades pel liberalisme espanyol. I això conduirà al que jo anomeno una triple frustració: una triple frustració que a Catalunya és viscuda com enlloc de l'Estat espanyol, i que pràcticament s'inicia cap la dècada dels anys 40 del segle passat. La primera frustració és la que jo qualificaria de "frustració democràtica", és a dir, el fet que el nou sistema liberal no sigui un sistema obert, participatiu i d'ampli consens ciutadà. Segonament, "la frustració civilista" en veure el gran pes que té l'exèrcit i el militarisme dins de la vida política, amb fenòmens tan significatius com la militarització de l'ordre públic, cosa que marcarà profundament fins la mateixa vida quotidiana catalana. I, finalment, "la frustració federalitzant" o descentralitzadora, com a resultat de la imposició d'un sistema uniformitzador i ferriament centralista.⁴

El 1856, un home gens sospitós de ser hostil a la situació política, ni molt menys un radical catalanista, com era el director del *Diario de Barcelona*, Joan Mañé i Flaquer, va haver d'anar a Madrid a publicar uns articles perquè la censura militar a Barcelona no permetia la seva difusió. Són uns articles excel·lents, que porten com a títol global "Cataluña", i la lectura dels quals recomano, perquè signifiquen una diagnosi excel·lent de com funcionava llavors la vida política a Catalunya.⁵ Mañé descriu els problemes polítics derivats del protagonisme arbitrari dels capitans generals. Aquests havien imposat unes relacions de poder basades en la seva total autoritat, cosa que provocava que fins i tot gent molt conservadora, com el mateix Mañé, analitzessin la situació amb gran preocupació. Mañé compara Catalunya amb Irlanda, perquè els polítics espanyols estaven tractant Catalunya com a una colònia i creien que això acabaria portant que Catalunya es convertís en "la Irlanda d'Espanya". Diu que a Catalunya no s'exercien les llibertats proclamades per les constitucions, entre altres coses perquè estava permanentment en estat de guerra. Entre 1833 i 1900, aproximadament el 70 % del temps, Catalunya viu en estat de guerra o en estat de setge. I això vol dir que qui mana en exclusiva és el capità general, i que les llibertats constitucionals no s'apliquen. Així, el capità general de Catalunya pot destituir les autoritats escollides, siguin diputats, senadors, diputats provincials, alcaldes o regidors; pot prohibir publicacions, partits, associacions, actes, etc., i cal dir que ho fa sistemàticament. Això fa que Mañé digui que a Catalunya es viu, pel que fa a l'exercici de les llibertats polítiques, pitjor que a Cuba, que se'ls tracta pitjor que a una colònia. Denuncia que a Catalunya qui mana en realitat és una mena de virrei, el capità general, que fa el que vol, i el compara fins i tot amb el despotisme dels baixàs de l'Imperi otomà, per l'absoluta impunitat de les seves actuacions.

Explicaré una anècdota puntual: el 1851, un parlamentari català que en aquell moment estava evolucionant del moderantisme cap al progressisme, i es deia Joan Prim i Prats, que després es farà més famós, va denunciar en el Congrés que a la província de Barcelona, en pocs anys, el capità general havia afusellat 170 persones sense judici previ. Immediatament es va aixecar un altre parlamentari català, Estanislau Figueras, llavors dirigent dels demòcrates, dient: "el diputat Prim s'equivoca, no són 170, són 194 els afusellats sense judici previ". Això passava el 1851, quan no hi havia guerra carlina, ni cap problema greu d'ordre públic; però els capitans generals afusellen la gent sense judici previ. La constitució liberal que hauria de regular la vida política, la del 1845, a Catalunya era paper mullat.

Aquesta és la realitat de la vida política catalana de mitjan segle. És una realitat que, malauradament, els historiadors hem d'anar a investigar-la amb la premsa de Madrid, perquè la premsa de Barcelona està sotmesa a la censura militar i aquestes informacions no les trobem a cap diari de Barcelona. Mañé es queixava, també en aquests articles, que fins i tot els capitans generals no deixaven que es publicuessin les llistes de les candidatures que es presentaven a les eleccions, amb la qual cosa l'elector es trobava que anava a votar sense saber exactament qui es presentava. Aquesta és una realitat que acabarà provocant unes frustracions notables: torno a repetir aquest caràcter

de frustració democràtica i de frustració civilista, és a dir, les institucions civils no podien actuar ja que el poder estava incautat pel militar.

I en tercer lloc, he parlat d'una frustració federalitzant o descentralitzadora, davant el fet de veure com s'estava imposant un rígid sistema centralista que conduïa, no solament a una notable burocratització, sinó sobretot a una clara ineficàcia de les administracions públiques locals i provincials –ajuntaments i diputacions–, convertits en corporacions dependents i sense gaires atribucions.

Allò que explicarà el sorgiment del catalanisme no és solament l'existència d'uns elements previs, llengua, cultura, tradició històrica, sinó sobretot que, en una conjuntura determinada, hi haurà la voluntat i la possibilitat de polititzar-los, de vindicar-los i de convertir-los en elements bàsics per a una causa. El que fan els catalanistes des de mitjan segle passat és, en el bon sentit de la paraula, polititzar la qüestió de la llengua, polititzar la visió històrica del passat. Els elements preexistents són utilitzats políticament per denunciar les contradiccions que s'estan veient i que s'estan vivint. I aquesta politització és possible, entre d'altres coses, per la major modernitat de la societat catalana.

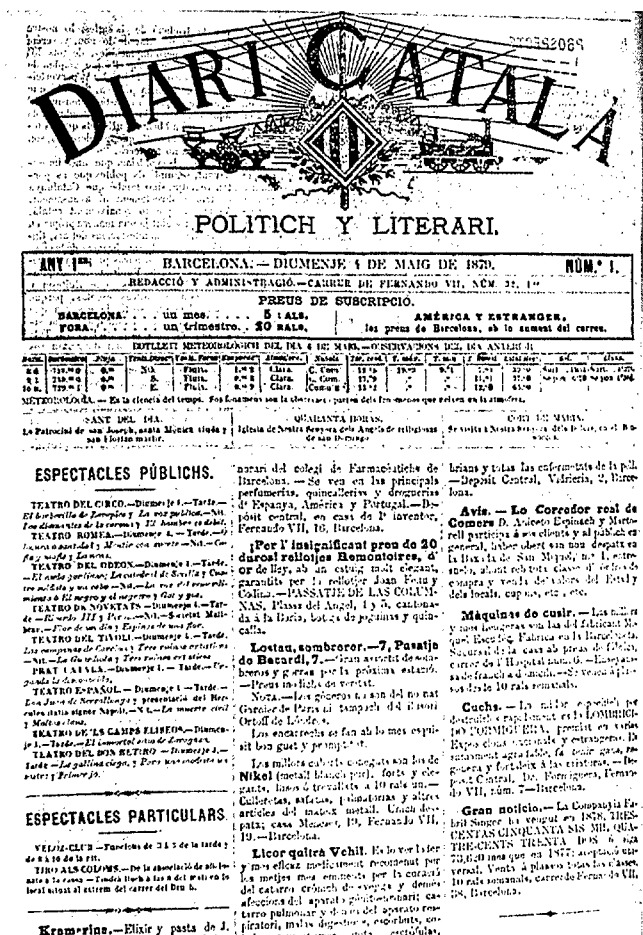
Penso que hi ha quatre factors d'aquesta modernitat que malauradament han estat poc investigats i escassament analitzats, i que també seria important de retenir. El primer és la pluralitat social, política i ideològica que trobem ja en el catalanisme primerenc. En segon lloc, la gran hipoteca o condicionament que significarà, per al catalanisme, la gran conflictivitat social que existirà a Catalunya ja des de mitjan segle XIX. En tercer lloc, el significatiu protagonisme del que podríem anomenar la "societat civil", és a dir, el procés avançadíssim de sociabilitat i de mobilització ciutadana enfront de les institucions polítiques. I, en quart lloc, el paper simbòlic que té el fet lingüístic. Comentaré molt ràpidament aquests quatre aspectes.

La pluralitat política és, tal vegada, un dels temes més actuals, fins i tot té unes clares connotacions presentistes. Des de mitjans de segle passat, com a mínim des de la dècada dels 60, sempre hi ha més d'un grup o corrent ideològic i polític ubicat dins del que, de forma àmplia, podríem qualificar de catalanisme. Evidentment que hi ha un lideratge o predomini d'una tendència o d'un grup respecte d'altres, però sempre en un context de pluralitat ideològica i de diferenciació notable en organitzacions, en projectes, en tàctiques i fins i tot en composició social. Una de les característiques importants del catalanisme, i que el diferencia, per exemple, del nacionalisme basc, és que no hi ha organitzacions fundadores, com el Partit Nacionalista Basc, ni un líder carismàtic fundador de la causa, com Sabino Arana. Al contrari, el catalanisme ha estat sempre un moviment poc jerarquitzat, no monolític, molt difús i de moltes tendències, on coexisteixen agrupacions diferents, publicacions de mena molt variada i amb una creixent diferenciació ideològica i política. I enfront d'aquells que estableixen unes fronteres entre catalanisme i nacionalisme intentant marcar quan comença l'un i quan acaba l'altre, cosa que em sembla que a vegades és un simple joc de paraules i un cert sofisme, el que sí que és important recordar és que el primer debat polític obert i plural sobre la

forma en què podria organitzar-se políticament Catalunya té lloc en el context del Sexenni Democràtic, de 1868 a 1874, i que això es fa per iniciativa dels republicans federals catalans.⁶ Només cal agafar la premsa de l'època per veure com aquest és un debat que llavors impregna la vida política i en el qual intervé gent molt variada: evidentment els polítics, però també intel·lectuals, com aquells joves que creen en aquell moment una organització que es diu Jove Catalunya, a imitació de Jove Itàlia. En aquests debats s'aprecia un desinterès notable per aquesta temàtica per part dels sectors més representatius de la burgesia, dels intel·lectuals més conservadors i dels sectors catòlics integristes. No els interessa, en aquells moments, el debat sobre les formes polítiques de Catalunya perquè això s'està donant en un context democràtic com és el del Sexenni, que no els agrada. No deixa de ser significatiu que fos en aquest moment quan Valentí Almirall se'n va a Madrid i allà funda el diari *El Estado Catalán*. Ho fa perquè entenguin a Madrid el que s'intenta fer per part dels federals catalans a Catalunya. Als anys 80 trobem propostes polítiques que, tot i no emprar mai el qualificatiu "nacionalista", ni referir-se a Catalunya com a nació, són més radicals des del punt de vista d'autogovern i més democràtiques que les mateixes Bases de Manresa del 1892. Em refereixo al Projecte de constitució de l'Estat Català, elaborat i aprovat pels republicans federals catalans pel maig del 1883.⁷ Aquest projecte, que malauradament és oblidat per alguns historiadors del nacionalisme català, de fet el que planteja és l'exercici de la sobirania catalana, i reivindica unes atribucions molt més àmplies, i dins d'unes institucions molt més democràtiques, que les que nou anys després demanaran els catalanistes conservadors en les famoses Bases de Manresa. Curiosament, s'ha celebrat el centenari de les Bases de Manresa, qualificant-lo abusivament del naixement del catalanisme polític, però ningú no es recorda del centenari d'aquest projecte dels federals, molt més nacionalista que el manresà.

Hi ha una anècdota que em sembla que és prou significativa de la imatge que té aquest primer catalanisme dels anys 60 i 70. L'any 1879, uns joves de Vilanova i la Geltrú, de procedència catòlica, anunciaren que pensaven constituir una agrupació anomenada *Juventud Católica Catalanista*. La reacció de la premsa conservadora del moment és prou significativa: "Joventut catòlica y catalanista? Nos fa'l mateix efecte que un capellà amb el gorro frigio", -la gorra dels republicans francesos-.⁸ És a dir, la imatge que tenen els catalanistes en aquells anys està sobretot vinculada a la gent que, o bé prové del republicanisme federal, o bé ha sortit dels seus rengles, com és el cas d'Almirall, però que en tot cas ve d'una tradició democràtica, progressista, laica, avançada i popular. Que després n'apareixen, s'hi afegeixen i se n'incrementa la pluralitat, i ens trobem amb revistes com *La Veu del Montserrat*, amb el canonge Jaume Collell, que després apareix també la *Unió Catalanista* i es reforcen els sectors catòlics conservadors als anys 90, és evident, però en un context que sempre és de pluralitat.

Als anys 90, dins del que podríem dir-ne el món de la "catalanitat", és a dir, del sentiment que Catalunya és un país amb identitat pròpia, encara que això no comporti adoptar actituds polítiques catalanistes, hi ha des de revistes anarquistes com *La Tramuntana*, fins a publicacions integristes, que demanen el retorn al "Papa-Rei". És a dir,

Portada del primer número del *Diari Català*, dirigit per Valentí Almirall.

el ventall ideològic és amplíssim i variadíssim: va des de revistes més o menys menjacapellans, com són *L'Esquella de la Torratxa* o *La Campana de Gràcia*, fins a revistes ultracatóliques. Jo crec que aquesta és la grandesa del catalanisme; aquesta pluralitat i aquesta diversificació, ja que, si bé en un moment pot predominar un sector respecte d'altres, això després canvia, la qual cosa és un fenomen lògic. A tots els moviments amplis sempre hi ha algun grup que, d'alguna manera, acaba essent l'hegemònic, i que fins i tot té la voluntat, de vegades explicitada, de monopolitzar-lo i exclusivitzar-lo. I, a més, si s'analitza amb cura, veiem que aquesta pluralitat és encara més gran a escala comarcal. Gran part de les aportacions dels darrers anys fetes des de la perspectiva local i comarcal ens estan donant la imatge d'un moviment catalanista molt més ric, més variat i molt més complex que el que existeix a Barcelona. Perquè, de fet, estem massa marcats pels esquemes barcelonins.

Evidentment, la qüestió de la conflictivitat social és un element que complica el discurs interclassista del catalanisme. Sens dubte, el fet que la societat catalana sigui una societat industrialitzada i molt conflictiva des de mitjans de segle —cal recordar que al 1855 ja hi ha una vaga general de tot el tèxtil català, fet molt primerenc no solament a nivell hispànic sinó fins i tot europeu— fa que la societat catalana sigui una societat amb esquerdes, amb trencaments interns. Això dificulta la cohesió interclassista a la qual tot moviment nacionalista aspira. Això és ben cert. Però crec

que això és precisament el que afavoreix i motiva la pluralitat del catalanisme. El que explica la pluralitat del catalanisme és precisament que aquesta és una societat molt moderna, molt fragmentada, amb grups socials amb opcions politicoideològiques cada cop més variades i que, per tant, les formes de sentir-se catalanista s'han d'adaptar progressivament a aquesta situació de diferenciació social.

És cert que no hi ha sindicalisme obrer catalanista al segle XIX, ni tampoc no hi ha cap partit obrer catalanista. Però també és cert que no hi ha cap partit obrer nacionalista dins dels moviments dels nacionalismes sense Estat que hi ha a l'Europa del segle XIX. No ho trobem ni a Irlanda, ni a Polònia, ni a Flandes, que és una zona industrialitzada, ni tampoc no ho tenen els nacionalistes txecs. Per tant, no podem demanar al catalanisme allò que tampoc no existeix als altres moviments. Penso que sempre aquests plantejaments, que esmenten críticament les limitacions dels moviments, s'han de contextualitzar i contrastar per a veure si això és normal o no ho és. De la mateixa manera que quan sovint es diu, com a retret, que la direcció del catalanisme està formada per gent de "la mesocràcia", és a dir, per intel·lectuals i professionals, no es recorda, però, que això també era així en el republicanisme i dins gran part dels partits socialdemòcrates europeus, en les direccions dels quals la presència de pagesos analfabets era nul·la i la d'obriers de fàbrica quasi testimonial. Per tant, hem de saber contextualitzar aquestes qüestions i saber que, lògicament, a la fi del segle XIX i començament del segle XX el més lògic era que gent procedent dels sectors cultes, normalment de classes mitjanes i altes, dirigissin els partits i que era molt difícil trobar una significativa presència popular en òrgans de direcció de qualsevol partit o moviment social.

El protagonisme de la societat civil és una de les grans característiques del catalanisme. El catalanisme, com a moviment nacionalista sense Estat, apareix gràcies a una àmplia mobilització cívica sorgida en el marc d'un procés de modernització d'actituds polítiques, de pressió social per a no ser exclosos. Hi ha un important procés d'auto-organització, és a dir, de creació d'associacions voluntàries de tota mena que culminaran en la constitució del que en podríem anomenar uns "espais públics ciutadans", que són més plurals i més representatius que la mateixa vida oficial. Això és el que marcarà el contrast entre la vida oficial, reduïda als partits oficials dinàstics, i una vida ciutadana cada cop més àmplia, més representativa i més plural.

És en aquest context que es construirà una opinió pública que ja podem qualificar de catalana. Cap el 1900, gràcies al ferrocarril, el 80 % dels catalans ja podien llegir a la seva localitat de residència la premsa de Barcelona el mateix dia de la seva publicació. I, també al 1900, el 80 % dels catalans podien anar a Barcelona i tornar al seu poble en un sol dia. Aquest és un fenomen importantíssim de socialització, de vinculació i de relacions de tota mena –econòmiques, socials, culturals i polítiques– que servirà per a la creació d'una opinió pública catalana, ja no sols local o comarcal. Així, es catalanitzen els problemes perquè la gent pot estar al dia d'allò que es discuteix i decideix a Barcelona, i no han d'esperar 3 o 4 dies per assabentar-se'n, com passava abans.

I serà en aquest context social més informat i sensible on es desenvoluparà una "cultura de la mobilització

ciutadana", que, si bé apareix inicialment a Barcelona, després s'estendrà. Aquesta cultura de la mobilització ciutadana va significar, bàsicament, treure la gent al carrer contra les administracions per a protestar per tota mena de qüestions, des de problemes domèstics concrets, com ara el preu del gas, fins a reivindicacions econòmiques, polítiques o culturals –tractats de comerç, reforma del Codi Civil, increment de contribucions, etc.–. És en aquest context on hem d'encabir l'activisme cívic catalanista, que serà un punt de trobada i d'aglutinament de gent de diverses ideologies, d'actituds diferents, però que tenen uns punts comuns d'acord i de reivindicació.

De vegades tenim unes certes imatges distorsionades del que és aquest mateix activisme. Per exemple, els certàmens literaris catalans, hi ha la tendència a identificar-los amb sectors lletraferits catolicoconservadors i això és fals. Els republicans federals ja organitzaven certàmens literaris en català als anys setanta, on es llegien i es premiaven poesies. Evidentment, amb uns lemes i amb unes imatges ideològicament diferents a les conservadores, però amb una participació notable. L'any 1882 els federals catalans fins i tot van convocar un concurs per a un manual escolar d'història de Catalunya en català, i que fos redactat amb la ideologia del republicanisme federal. I es presenten diversos projectes. És a dir, que el que és el món cultural lletraferit, és també un món molt plural. Hem de recordar d'on vénen els "xarons" i tota la tradició de Frederic Soler, *Pitarra*, que ve d'aquest món popular catalanista i democràtic, i té una presència notable, no solament a Barcelona, sinó també a les comarques.

El paper simbòlic del fet lingüístic ha estat tal vegada molt estudiat des de la perspectiva de la història de la llengua, però hauria de ser també assumit des d'una perspectiva d'història social, perquè la llengua esdevé una mena de bandera emblemàtica del catalanisme, un dels signes d'identitat més clar, i fins i tot, un element definitori de la catalanitat. I això passà a diferència del nacionalisme basc, sobretot del primer nacionalisme basc, que no fa de la qüestió lingüística un element fonamental, sinó que més aviat emfatitza el plantejament ètnic. Recordem aquell famós article de Sabino Arana, que es diu *Errorres catalanistas*, on critica els catalanistes perquè accepten en els seus rengles gent de cognoms castellans, que es diuen Pérez, García i Fernández. Arana considera que això és un greu error perquè es pot desnaturalitzar l'essència del moviment nacional, que sols ha d'estar integrat per gent de procedència estrictament basca. I ho critica com un greu error polític, i és ací on escriu aquella frase tan brutal: "m'estimo més un Euskadi ple de bascos que sols parlin castellà, que un Euskadi ple de *maketos*, –és a dir, d'immigrants–, que parlin *euskera*, perquè la llengua sempre es pot recuperar, però la raça –l'ètnia– no es recupera mai".

Enfront d'aquest tipus de discurs essencialista i exclouent del nacionalisme basc de la fi del segle XIX, el catalanisme està plantejant el contrari: la possibilitat d'adquirir la catalanitat, en bona part, passa per utilitzar la llengua com a vehicle. La llengua esdevé un element de socialització i d'integració. I, a més, això ve afavorit per dos aspectes: primer pel mateix valor pràctic: el català s'utilitza com a mitjà de comunicació social; no es perd, sinó que es manté i no solament com a llengua familiar, sinó com a llengua

d'ús social, fins i tot en el món dels negocis i de les relacions comercials. A la fi del segle, es veu molt clarament el català com una llengua que possibilita l'ascens social i, per promocionar-se, cal saber el català. Per altra banda, l'aprenentatge del català és fàcil per a la gent que ve d'altres llengües romàniques; sense necessitat d'estudiar-lo, s'aprèn, cosa que és impossible de fer amb l'èuscar. Per tant, el català actua com a l'element d'integració i de "nacionalització" dels nouvinguts, tot i que, al segle XIX, aquest és un fenomen minoritari, com ja sabem: al 1900 a Catalunya no hi havia més enllà d'un 4 % de persones no nascudes al Principat.

El fet nacional a Catalunya ha estat, ho torno a dir, el fruit de la més gran modernitat social i serà, a més, un agent bàsic per a la modernització de comportaments polítics al segle XX. La creixent imposició de les actituds polítiques catalanistes, que són el resultat dels elements diferencials, actuarà com a agent de canvi polític, en un sentit modern i progressista. I ho serà, en primer lloc, perquè el catalanisme reivindica una administració pública més racional, més propera al ciutadà, més eficaç, més controlada, dins d'una filosofia de poder propi. No solament es tracta de demanar més poder propi, sinó més eficaç, enfront d'una administració centralista, aliena i ineficaç. El catalanisme fomenta la mobilització política, perquè provoca la participació ciutadana i la politització enfront d'un sistema de partits elitista. Derivat d'això, el catalanisme també massifica i democratitza l'acció política amb un nou tipus de partits: partits d'afiliats, partits de quadres. Perquè reivindica el vot representatiu, intentant lluitar contra totes les trames caciquistes que representen el sistema establert i, per tant, fent ús de valors democratitzadors. Igualment, perquè fomenta i revaloritza el paper de la societat civil respecte a les administracions públiques, en potenciar un paper propi de les organitzacions ciutadanes, per tal que no siguin substituïdes pel poder. Perquè tendirà, i això ja és més clarament al segle XX, a secularitzar els valors socials, és a dir, a construir una nova cultura ciutadana que, independentment que hi pugui haver intents de dirigisme ideològic, acaba potenciant unes referències i unes pautes secularitzadores similars a les cultures dels països europeus més propers. Aquest afany per modernitzar la cultura i situar-la dins d'unes pautes similars a les grans cultures d'Europa occidental —la francesa, la italiana o la britànica—, és a dir, aquesta voluntat d'apropament i d'homologació a cultures ciutadanes, fan que en aquesta fase d'expansió del segle XX el catalanisme no pugui ser qualificat de moviment retrògrad o simplement tradicionalista.

I aquest caràcter més modern del catalanisme és el que explica la seva ràpida evolució doctrinal. I això no es diu sovint, però és important de retenir, perquè em sembla que és un element molt positiu. Les Bases de Manresa, aprovades el 1892, als vuit o nou anys ja són obsoletes, i gran part dels que les van fer, com ara el mateix Prat de la Riba, ja no en parlen. Prat de la Riba, que havia estat el secretari de l'assemblea de Manresa, cap el 1901 diu que les Bases no serveixen per a fer política; es poden utilitzar com a element de propaganda i prou. El moviment ha anat políticament molt més enllà del que implicaven les Bases de Manresa. L'any 1914, s'aconsegueix la Mancomunitat de Catalunya; doncs bé, cinc anys després, el 1919, ja s'està demanant, per insuficiència de la Mancomunitat, un Estatut

d'Autonomia de caràcter no solament administratiu, sinó polític. I aquesta reivindicació rebrà el suport del 97 % dels ajuntaments de Catalunya. És a dir, en cinc anys, es palesa que la Mancomunitat és insuficient. Això reflecteix que el catalanisme és un moviment que avança, que no en té prou amb els primers objectius assolits. És un moviment que passa molt ràpidament del predomini d'elaboracions doctrinals defensives i essencialistes a propostes nacionalitzadores, reformistes i possibilistes. És un moviment que, sobretot gràcies a la legitimació democràtica adquirida amb la seva pràctica política, pot enfrontar-se amb unes forces polítiques anticatalanistes com ara els partits dinàstics espanyols, escassament representatius. Els partits catalanistes assoliran molt més prestigi i amb molta més força real, perquè són forces que representen el ciutadà i els seus vots són autèntics, no han estat falsificats. I això és el que els dona una legitimitat que les forces polítiques monàrquiques no tenen.

Acabo ací aquesta exposició. Sóc ben conscient que he fet molt més una reflexió assagística que no pas una anàlisi concreta sobre quins són els elements que ens haurien de conduir cap a una visió més àmplia i més variada del catalanisme. Caldria anar cap a enfocaments fets des d'una perspectiva, tal vegada, menys política i més social, més cultural, més interdisciplinària. A unes visions que no siguin de curta durada, sinó que sobretot siguin unes anàlisis molt més àmplies, perquè és a partir d'aquesta perspectiva de mig segle, posem per cas, on hom pot trobar la riquesa i la peculiaritat més bàsica, que és sobretot la pluralitat del catalanisme.

NOTES

1. M. HROCH, *Social Preconditions and National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. Cambridge: University Press, 1985; E. J. HOBBSAWM, *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: University Press, 1990; E. GELLNER, *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell, 1983; H. J. PUHLE, "Nations States, Nations, and Nationalisms in Western and Southern Europe", dins *Nationalisms in Europe. Past and Present*. Universidade de Santiago de Compostela, 1994, vol. II, p. 13-37.
2. P. ANGUERA, "L'endocentrisme en la historiografia de Catalunya: un fals nacionalisme", dins *Afers*, núm. 13, Catarroja, 1992, p. 13-30.
3. J. FONTANA, "La societat catalana contemporània: modernització o païralisme?", dins *Miscel·lània d'Homenatge a Josep Benet*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, p. 137-144.
4. He tractat més a fons aquesta qüestió a "La imposició del model centralista a la Catalunya del segle XIX. o la frustració democràtica, civilista i federal", pròleg al llibre de M. RISQUES CORBELLA, *El govern civil de Barcelona al segle XIX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. IX-XVI.
5. Els articles són reproduïts sencers a *La Renaixença. Fonts per al seu estudi, 1815-1877*, selecció de J. Molas, M. Jorba i A. Tayadella. Barcelona: Departament de Literatura Catalana de la Universitat de Barcelona i Departament de Filologia Hispànica de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1984, p. 146-180.
6. Sobre aquesta qüestió, vegeu el meu article "La cultura del catalanisme a debat. Comentaris al llibre de Joan Lluís Marfany", publicat a *Avui*, 7 de desembre del 1995, p. X-XI.
7. *Reunió y treballs del Congrès Regional Republicà-Democràtic Federal de Catalunya de 1884*. Barcelona: Evaristo Ullastres, s.d.
8. Informació treta de l'excel·lent article de Pere Anguera "Els orígens del catalanisme. Notes per a una reflexió", publicat a *III Jornades de Debat: Orígens i formació dels nacionalismes a Espanya*. Reus: Edicions del Centre de Lectura, 1995, p. 69.